

УДК 339.13

Мардус Н. Ю.*кандидат економічних наук, доцент
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»***Mardus N. U.***Phd in economics, Associate professor,
National Technical University
«Kharkiv Polytechnic Institute»*

ПРОЦЕС ТОВАРНО-ГРОШОВИХ ВІДНОСИН У КОНЦЕПЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ТОВАРІВ

PROCESS OF COMMODITY AND MONEY RELATIONS IN THE CONCEPT OF THE STUDY OF THE INTERNAL MARKET OF GOODS

Анотація. У статті розглянуто науково-методичні підходи до процесу появи й еволюції грошей, що зумовлено товарно-грошовими відносинами між суб'єктами внутрішнього ринку товарів. Комплексно та всебічно досліджено поняття «гроші» з погляду існування суспільного господарства та його розвитку, розглянуто функції грошей із позиції провідних науковців. Визначено сучасні форми функціонування грошей, що забезпечує задоволення потреб виробників і споживачів на теперішньому етапі існування та розвитку внутрішнього ринку товарів. Результати дослідження показали, що процес товарно-грошових відносин – один із найбільш розповсюджених і складних процесів у системі функціонування внутрішнього ринку товарів. Обґрунтовано, що дослідження умов здійснення товарно-грошового обміну на внутрішньому ринку впливає на структуру ринку та структуризацію концепції дослідження внутрішнього ринку товарів.

Ключові слова: гроші, товар, вартість, ринок, споживач, продавець, конкуренція.

Постановка проблеми. У процесі товарно-грошових відносин між продавцем та споживачем відбувається обмін товару на гроші за ціною, яка є прийнятною для обох сторін. При цьому товар підлягає обміну на гроші, що виступають еквівалентом його вартості.

Дослідження процесу товарно-грошових відносин – один із найбільш розповсюджених і складних процесів у системі функціонування внутрішнього ринку товарів. Проблемним питанням є дослідження умов здійснення товарно-грошового обміну на внутрішньому ринку товарів, який має вплив на структуру ринку, його кон'юнктуру та інфраструктуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання походження грошей приділено чимало праць провідних науковців, серед яких: А. Сміт, Д. Рикардо, К. Макконнелл, С. Брю, К. Маркс, Л. Харрис, Г. Кнапп, А. Гальчинський, З. Ватаманюк, М. Вачевський, К. Самсонова, В. Бурак, О. Васильків та ін. На основі цих досліджень може бути сформоване уявлення про процес появи, еволюції грошей та їх функцій. Проте поза їхньою увагою залишається чітке обґрунтування процесу товарно-грошових відносин у концепції дослідження внутрішнього ринку товарів.

Мета статті полягає у поглибленні теоретичних і методичних підходів до дослідження процесу товарно-грошових відносин, що формують структуру й кон'юнктуру ринку в структуризації концепції дослідження внутрішнього ринку товарів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок, маючи на початковій стадії товарний характер, був утруднений тим, що потреби окремих общин не завжди співпадали. Це закономірно викликало виникнення необхідності в товарі, що міг би виступати еквівалентом вартості інших товарів.

У процесі здійснення обмінних операцій були виявлені товари, що мали найбільшу споживчу вартість, а саме

ті, попит на які був найвищим. Зазвичай такими товарами виступали звичайні товари першої необхідності. Таким чином, за ними стихійно закріпилася роль загального еквівалента, коли вартість інших товарів вимірювалася через кількість товарів першої необхідності, яку можна було отримати в результаті обміну. Тобто на цьому етапі можна говорити про появу грошей у найбільш простому їх вигляді.

Поступово вимоги до грошей як специфічного товару підвищувалися. Крім здатності обмінюватися на інші товари, від грошей стали вимагати довговічності, подільності, рідкісності. Саме це стало причиною заміни загального еквівалента звичайних товарів першої необхідності дорогішими камінням, металами.

Підвищення ролі грошей як засобу вимірювання вартості та засобу обігу призвело до розмежування природної споживчої вартості товару, що виступає у формі грошей (його спроможності задовольняти певні потреби, не пов'язані з обміном), та його специфічної вартості (здатності виступати мірилом вартості інших товарів та використовуватися в ході товарно-грошового обміну).

З розвитком товарно-грошових відносин роль держави у формуванні грошей посилилася, вона взяла на себе обов'язки щодо чеканки монет, контролю їх якості. Як наслідок, закріпилася роль грошей за дорогішими металами та монетами, що з них виготовлені.

Поступово держава впливала не лише на форму, а й на вартість грошей, контролюючи грошову масу в обігу. Важливими кроками у формуванні грошей стали демонетизація золота та поява паперових грошей, гарантом по яких виступала держава. Саме на цьому етапі банкноти почали виконувати роль і функції грошей.

Становлення грошей відбулося, але з часом вони почали набувати все більш складних форм. Так, із розвитком кредитних відносин з'явилися кредитні гроші у вигляді відповідним чином оформлених паперів

або у вигляді записів на рахунках, а масовий випуск комп'ютерів, розповсюдження мережі Інтернет став підґрунтям для появи нової форми грошей, що отримали назву «електронні гроші». Електронні гроші – це різновид грошей, коли переказування грошових сум по рахунках у банках здійснюється автоматично за допомогою комп'ютерних систем за безпосередніми розпорядженнями власників поточних рахунків.

Так, процес появи та еволюції грошей залежав від товарно-грошових відносин, які нині набули більш складних форм [1–4] (рис. 1).

Як видно з рисунку, відправною точкою, певним поштовхом до появи грошей стало надмірне виробництво відокремленими общинами людей одних товарів та не повною мірою задоволена потреба в інших. Саме завдяки таким суперечностям виникла необхідність у здійсненні обмінних операцій між окремими общинами.

Базуючись на дослідженнях таких науковців, як К. Макконнелл, С. Брю [5], О. Василиків дійшов висновку, що, по-перше, гроші за походженням – це товар, але не просто товар, а носій певних суспільних відносин, формування яких зумовило виділення з широкої низки звичайних товарів одного – грошового; по-друге, як результат тривалого еволюційного розвитку товарного

виробництва і ринку гроші самі не можуть бути сталим раз і назавжди даним явищем, а повинні постійно розвиватися як по суті, так і за формами існування; по-третє, гроші не можуть бути скасовані чи змінені угодою людей або рішенням держави доти, доки існують адекватні грошам суспільні відносини, так само як і не можуть бути «введені» там, де таких відносин не існує.

Отже, в ході еволюції гроші як специфічний вид товару змінювалися, набуваючи все нових та нових форм: товарні гроші, золоті гроші, паперові гроші, кредитні гроші, електронні гроші.

Щодо функцій, які виконують гроші, то позиції науковців наведено в табл. 1.

К. Маркс у своїх дослідженнях акцентує увагу на таких функціях грошей, як міра вартості, засіб обігу, засіб нагромадження, засіб платежу і всесвітні гроші [6].

Т. Крамп стверджує, що гроші можуть використовуватися як засіб платежу, міра вартості, одиниця виміру, засіб обігу та засіб нагромадження багатства.

К. Макконнелл, С. Брю, Л. Харріс децю звужують коло функцій, які виконують гроші, називаючи такі з них: засіб обігу, міра вартості й засіб збереження [5; 7].

Деякі сучасні науковці, зокрема О. Василиків [8], С. Глушенко, Б. Івасіва, О. Жукова, зазначають, що з ходом

Рис. 1. Процес появи та еволюції грошей

еволюції грошей їх функції не змінилися і вони продовжують виконувати ті функції, що були притаманні золотим грошам, виступаючи як міра вартості, засіб обігу, засіб нагромадження, засіб платежу і всесвітні (світові) гроші.

Інші, наприклад В. Ясишена, наводять дещо змінений перелік функцій грошей, а саме: засіб визначення ціни; засіб обігу; засіб платежу; засіб збереження і нагромадження цінності; засіб інформаційного обміну [1].

Л. Рябиніна, розглядаючи еволюцію грошей та зміну їх функцій, не погоджується з тим фактом, що сучасні гроші, які не мають золотого підкріплення, можуть виконувати функції, притаманні золотим грошам, а саме функцію міри вартості, функцію збереження вартості, функцію світових грошей [9].

Незважаючи на те що думки науковців щодо функцій, які виконують сучасні гроші, не завжди збігаються, всі науковці одностайні щодо виконання грошима функції, без якої не був би можливим товарно-грошовий обмін, а саме функції засобу обігу. З погляду функціонування внутрішнього ринку товарів саме ця функція грошей може вважатися домінуючою.

Функція засобу обігу полягає у тому, що гроші відіграють роль посередників під час обміну товарів. Необхідність цієї функції зумовлена тим, що виробники, створюючи одні товари, мають потребу в інших. При цьому безпосередній обмін товарами має доволі великі незручності і саме функціонування грошей забезпечує задоволення потреб виробників і споживачів.

При цьому формою купівлі-продажу на ринку є угода (договір) – юридично оформлений акт обміну товару на гроші, за якого права власності на товар переходять від одного власника до іншого.

Договір купівлі-продажу відомий ще з класичного римського права, де він визначався як договір, за яким одна сторона – *venditor* (продавець) зобов'язується надати іншій стороні – *emptor* (покупцю) товар, а покупець зобов'язується сплатити продавцю за цей товар відповідну грошову вартість.

У ч. 1 ст. 655 Цивільного кодексу України закріплено найпоширеніше сучасне визначення договору купівлі-продажу, відповідно до якого за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму.

Як видно з наведених вище визначень, із часом розуміння поняття «договір купівлі-продажу» не набуло суттєвих перетворень.

Таким чином, за допомогою договору купівлі-продажу опосередковуються товарно-грошові відносини між продавцем і покупцем, що виступають суб'єктами внутрішнього ринку товарів. При цьому здійснюватися такі договірні відносини можуть як у письмовій, так і в усній формі.

Як продавці, так і покупці в ході здійснення операцій (актів) купівлі продажу можуть нести додаткові витрати – витрати на здійснення ринкових угод. Отже, операційні витрати підприємств прийнято розподіляти на ті, що були понесені під час виробництва продукції, а також ті, що пов'язані з укладанням угод щодо її продажу.

Такий розподіл витрат призвів до підвищення уваги до останніх. Підґрунтям для цього стало припущення про те, що учасники ринку не здійснюють акт купівлі-продаж одразу після отримання інформації щодо ціни продукції, яка пропонується на ринку. Покупці прагнуть отримати додаткову інформацію, що стосується споживчих властивостей товару, його екологічності та безпечності, надійності та добросовісності продавця, його готовності постачати продукцію в майбутньому. Щоб отримати інформацію такого роду, в реальній економіці необхідно понести додаткові витрати. До їхнього складу різні науковці відносили витрати, пов'язані з пошуком інформації про розподіл цін, якості товарів і трудових ресурсів, пошуком потенційних покупців або продавців й актуальної інформації про їхню поведінку та матеріальний стан; витрати, пов'язані з участю торгах для виявлення дійсних позицій покупців і продавців; витрати, пов'язані з підготовкою договорів; витрати, пов'язані з наглядом за партнерами по договору та стягнення збитків, якщо партнери не виконують свої договірні зобов'язання; витрати, пов'язані із захистом прав власності від посягань третьої сторони.

Усі ці та багато інших витрат покупці й продавці вимушені нести, щоб розвіяти сумніви, що купівля за прийнятною або навіть привабливою ціною того чи іншого товару (послуги) буде для кожного з них максимально вигідною. Якщо на ринку подібні витрати зростають до величини, яку неможливо відшкодувати, продавши за ринковою ціною продукцію, акти щодо її купівлі-продажу стають не вигідними.

Отже, і продавці, і покупці товарів повинні приділяти достатньо уваги врахуванню витрат, пов'язаних із підготовкою та укладанням угод (договорів) купівлі-продажу.

Швидкість укладання угод із купівлі-продажу, а також рівень витрат, пов'язаних із ними, значною мірою залежить від розвиненості ринкової інфраструктури, яка є необхідною умовою дієвості ринкових відносин, нормального функціонування ринку.

Інфраструктура внутрішнього ринку товарів – це система установ, підприємств, організацій і служб, які забезпечують рух товарів і грошей. До неї належать аукціони, товарні біржі, ярмарки, торгові палати, банки та інші фінансові установи, страхові та інвестиційні компанії, пункти прокату та лізингу, інформаційно-комерційні та постачальницько-збутові організації, аудиторські організації, центри маркетингу, холдингові компанії, брокерські та дилерські контори, транспортні комунікації та засоби оперативного зв'язку, рекламні агентства тощо.

Таблиця 1

Функції грошей

Автор	Функція грошей
К. Маркс, О. Василюк, С. Глушенко, Б. Івасіва, О. Жукова	Міра вартості, засіб обігу, засіб нагромадження, засіб платежу і всесвітні (світові) гроші
Т. Крамп	Засіб платежу, міра вартості, одиниця виміру, засіб обігу та засіб нагромадження багатства
К. Макконнелл, С. Брю, Л. Харріс	Засіб обігу, міра вартості й засіб збереження
В. Ясишена	Засіб визначення ціни; засіб обігу; засіб платежу; засіб збереження і нагромадження цінності; засіб інформаційного обміну
Л. Рябиніна	Засіб обігу, засіб платежу

Тобто ринкова інфраструктура – це сукупність різних інститутів ринку, що обслуговують і створюють сприятливі умови для ефективного його функціонування.

Надаючи різні посередницькі послуги підприємствам і домашнім господарствам, установи інфраструктури виконують низку важливих функцій. Серед них доцільно виділити такі: доведення товарів до безпосереднього споживача; забезпечення зворотного зв'язку між виробниками та споживачами; акумуляція тимчасово вільних грошових коштів і регулювання грошового обігу; здійснення перерозподілу ресурсів між різними галузями і всередині галузей.

Як було зазначено раніше, суб'єктами на внутрішньому ринку товарів виступають продавці та покупці, яких прийнято називати також ринковими партнерами.

А. Підгорний та О. Самошенко вважають, що продавці та покупці є суб'єктами ринку, завдяки взаємодії яких формується певна ринкова кон'юнктура, що визначається попитом (формується з боку покупців), пропозицією (формується продавцями) та ціною на товар (визначається конкретним співвідношенням між попитом та пропозицією) [10].

Через попит, пропозицію та ринкову ціну діє один із важливих елементів функціонування ринкового механізму – конкуренція.

Термін «конкуренція» з лат. *concurrentia* означає боротьбу, суперництво. Не дивно, що традиційним і найчастіше застосовуваним є таке визначення конкуренції, як суперництво (змагальність) між різними учасниками ринкової економіки за найбільш вигідні умови виробництва та реалізації товарів і послуг, за привласнення найбільшого прибутку. Вона виступає силою, яка мобілізує особистий економічний інтерес і підприємницький потенціал та спрямована на їх максимальну реалізацію.

Суть економічної конкуренції полягає у наявності на ринку великої кількості незалежно діючих товаровиробників (продавців) і споживачів (покупців) товарів.

Практика показує: якщо ринкова ціна зростає і піднімається вище від точки рівноваги (коли розмір попиту дорівнює розміру пропозиції), то пропозиція товарів перевищує попит, а внаслідок цього посилюється конкуренція серед продавців. Конкуренція між продавцями зумовлює зниження цін.

Державне регулювання ринку являє собою сукупність методів, способів, засобів впливу держави на економіку для забезпечення нормальних умов роботи ринкового механізму та підтримки тих сфер економіки, де ринкові механізми недосконалі. Але якщо потреба в державному регулюванні ринку останнім часом не викликає суперечок, то щодо проблеми встановлення допустимих меж її втручання в процеси товарно-грошових відносин досі ведуться дискусії.

Висновки. Таким чином, нами було розглянуто внутрішній ринок товарів як сукупність економічних відносин у сфері товарно-грошового обміну в межах окремої країни. Встановлено, що один з основних процесів внутрішнього ринку товарів – це товарно-грошові відносини, де основним елементом є гроші, які еволюціонували і виступають у теперішній їх складній формі. Визначено, що товарно-грошові відносини передбачають установа структури товарів та цін на них шляхом співвіднесення попиту та пропозиції з урахуванням взаємодії між виробниками товарів та їх споживачами, що діють в умовах конкурентної боротьби й які визначаються сформованістю інфраструктури та ступенем утручання держави.

Перспективою подальших досліджень стане структуризація концепції дослідження внутрішнього ринку товарів, що формується на основі структури ринку, кон'юнктури та його функціональних характеристик.

Список використаних джерел:

1. Ясишена В.В. Еволюція грошей та їх сутність. Регіональна бізнес-економіка та управління. 2010. № 1(25). С. 46–51.
2. Гальчинський А. Теорія грошей: навч. посібник. К.: Основи, 1998. 415 с.
3. Семко Т.В. Руденко М.В. Гроші та кредит у схемах і таблицях: навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 158 с.
4. Євтух О.Т. Інформаційна сутність грошей через призму сучасних фінансів. Фінанси України. 2003. № 7. С. 3–8.
5. Макконнелл К.Л., Брю С.Л. Економікс. Принципы, проблемы и политика: в 2-х т. Т. 1; пер. с англ. М.: Ташполиграфкомбинат, 1997. 399 с.
6. Маркс К. Капітал: критика політичної економії: Т. 1., кн. 1: Процесс виробництва капіталу. К.: Політвидав України, 1952. 790 с.
7. Харрис Л. Денежная теория; пер. с англ. М.: Прогресс, 1990. 750 с.
8. Василиків О. Гроші як економічна категорія. Молодь і ринок. 2012. № 7. С. 130–134.
9. Рябинина Л.Н. Терминология и ее значение в теории и практике экономических отношений. Экономика Украины. 2014. № 2. С. 16–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekukrr_2014_2_3.
10. Статистичні методи в управлінні розвитком регіону: монографія / За заг. ред. канд. економ. наук, професора А.З. Підгорного. Одеса: Гуляєва В.М., 2016. 218 с.

Аннотация. В статье рассмотрены научно-методические подходы к процессу появления и эволюции денег, что обусловлено товарно-денежными отношениями между субъектами внутреннего рынка товаров. Комплексно и всесторонне исследовано понятие «деньги» с точки зрения функционирования общественного хозяйства и его развития, рассмотрены функции денег с позиции ведущих ученых. Определены современные формы функционирования денег, что обеспечивает удовлетворение потребностей производителей и потребителей на нынешнем этапе существования и развития внутреннего рынка товаров. Результаты исследования показали, что процесс товарно-денежных отношений занимает одно из самых распространенных и сложных процессов в системе функционирования внутреннего рынка товаров. Обосновано, что исследование условий осуществления товарно-денежного обмена на внутреннем рынке влияет на структуру рынка и структурирование концепции исследования внутреннего рынка товаров.

Ключевые слова: деньги, товар, стоимость, рынок, потребитель, продавец, конкуренция.

Summary. The article comprehensively explores the concept of "money" in terms of the existence of a social economy and its development. Reviewed the functions of money from the standpoint of leading scientists and scientific and methodical approaches to the process of emersion, definition and evolution of money. The process of appearance and evolution of money depended on commodity-money relations. Nowadays, money has become more complicated forms. The emergence of money pushed by the excess production of some goods of isolated communities of people who did not satisfied in full measure with needs of others. During the evolution, money was found as a specific kind of product its changed, took new forms. All scientists are unanimous in their opinion that the main function of money is the means of treatment. Market infrastructure is a set of different market institutions that provide, serve and create movement of goods and money. Justified, terms of commodity-money exchange on the domestic market have an impact on the structure of the goods market, its market conditions and infrastructure.

Key words: money, commodity, cost, market, consumer, seller, competition.